

פרה אדומה

א. פתיחה

פרשת פרה אדומה מופיעה בתורה בספר במדבר בפרק י"ט. שם נאמר כי חפץ שנטמא בטומאת מת טהור לאחר שבעה ימים, בתנאי שהוא עובר תהליך מסוים של טהרה. כדי לטהר חפץ או אדם מטומאת מת, יש למצוא "פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום, אשר לא עלה עליה עול", להוציא את הפרה אל מחוץ למחנה ולשחוט אותה שם. לאחר מכן הכהן צריך להזות שבע פעמים מדם הפרה, ורק אז לשרוף את הפרה. במהלך השריפה יש להשליך לתוך האש עץ ארז ואזוב ושני תולעת.

אחרי שלב השריפה נותר אפר המכונה 'אפר הפרה', אשר הינו מרכיב אחד מ"מי חטאת" ("מי נידה"). המרכיב השני הינו מים חיים שעליהם נותנים את האפר. לאחר הכנת מי החטאת, בא הכהן ומִזֶּה מִמֵּי החטאת על החפץ הטמא פעמיים: פעם אחת ביום השלישי לטומאתו, ופעם שנייה ביום השביעי. ביום השביעי, אחרי ההזאה השנייה, החפץ טובל במקווה, ובלילה הוא טהור לגמרי. מעבר לתהליך יש לציין עוד דין שמלווה אותנו לאורך הדרך, שכל העוסקים בשריפת הפרה נטמאים ליום אחד וצריכים טבילה במקווה בערב (פרה ד:ד); כלומר, הפרה מטהרת את הטמאים ומטמאת את הטהורים.

ב. אופי המצווה

לגבי אופי מצוות פרה אדומה, עומדות לפנינו שתי תפיסות אפשריות:

א. **דין בקדשים** – עיקר המצווה היא ההקרבה. גישה כזאת עולה ברמב"ן (במדבר יט:ב) שמסביר שפרה היא "ריח ניחוח בחוץ", ולפיו אופי הפרה דומה לקרבן אלא שנקרב בחוץ.

ב. **דין בטהרות** – עיקר המצווה הינו טהרת הטמא. הרמב"ם (סה"מ עשה ק"ג), ובעקבותיו ספר החינוך (מצוה שצ"ז), מסבירים כך את המצווה. הרמב"ם כותב שעיקר המצווה הוא "לעשות פרה אדומה כדי שיהיה אפרה מזומן למה שיצטרך אליו לטהרת טומאת

המת¹. כלומר, פרה אדומה נועדה בראש ובראשונה לטהרת טומאת המת. ואכן, למעשה, חז"ל קבעו את מסכת פרה בסדר טהרות, ולא בסדר קדשים. אולם, ניתן להבין שלפי הרמב"ם, ישנם שני פנים למצוות פרה אדומה. כאמור, הוא סבור שיש מצוה לעשות פרה אדומה (עשה ק"ג) כדי שנוכל לטהר טומאת מת. אמנם, הוא גם מונה מצוה אחרת (עשה ק"ח) לעשות מי נידה². יש חידוש מסוים בעמדה זו; היה ניתן להבין שאין מצוה כזאת, ועשיית מי הנידה היא פרט בדיני עשיית הפרה, במיוחד אם נבין שמטרת עשיית הפרה היא רק טהרת הטמא מת. לעומת זאת אם נבין שבעשיית הפרה יש מימד של קורבן יש מקום למנות שתי מצוות (שונות: 1) מעשה הקרבת הפרה בדומה לשאר קרבנות. 2) יצירת אפר שמסוגל לטהר טמאים. אולם, פירוש זה קצת קשה מלשון הרמב"ם במצוות עשיית פרה (מצוות עשה ק"ג): "היא שצונו לעשות פרה אדומה כדי שיהיה אפרה מזומן למה שיצטרך אליו לטהרת טומאת מת". יוצא מדבריו שאף המצווה של עשיית הפרה מכוונת כלפי טהרת הטמא, ולא מדובר על מצוות הקרבת קרבן.

ג. מעמד הפרה כקרבן

תהליך עשיית פרה אדומה חורג באופן משמעותי מהקרבת קרבן רגיל, כפי שנראה להלן. ולכן מתעוררת השאלה: האם יש לפרה מעמד של קרבן? שאלה דומה עולה ביחס לעגלה ערופה (העגלה הנהרגת בכדי לכפר על רצח עלום ומסתורי). שאלה זו לגבי העגלה פשוטה יותר מכיוון ששחיטתה נעשית בעורף ולא בסימני הצוואר כנהוג, ועוד שהרי כל התהליך מתקיים חוץ למקדש ועל ידי זקני העיר ולא על ידי הכהנים. שם נראה שבעצם לא מדובר בקרבן כלל,³ אך בפרה אדומה השאלה היא הרבה יותר מסובכת. זאת משום שנתקלים בסתירה פנימית בין שני מושגים בסיסיים, כפי שעולה בגמ' בעבודה זרה:

-
- 1 אמנם, ספר החינוך כותב שמצווה זו היא מצוות הציבור, ואילו ברמב"ם זה לא ברור. בהמשך נדון במעמד הפרה כקרבן ציבור.
 - 2 ראוי לציין כי הראב"ד (השגות למנין המצות הקצר שבתחילת המשנה תורה, עשה ק"ח) מציע פיצול נוסף – מצוה אחת שמי נדה מטמאים את הטהור, ומצוה שניה שהם מטהרים את הטמא.
 - 3 עיין בספר הישר לר"ת (חלק התשובות, נב:ה) שחילק בנקודה זו בין עריפת העגלה שהיא רק "לכפרת חטא" לבין שחיטת שער המשתלח שהיא "כשחיטת עולת קדשים". מנגד, משתמע מדברי המאירי (פסחים כו. ד"ה עגלה ערופה) שלעגלה ערופה יש קדושה ואיסור הנאה בדומה לחטאות המתות, אלא שאין חיוב מעילה מכיוון שאינה ראויה לפדיון.

שמע מינה דפרה קדשי מזבח היא, דאי קדשי בדק הבית, מי מיפסלא בה רביעה?! שאני פרה, דחטאת קרייה רחמנא.

(עבודה זרה כג:)

הגמ' מציעה שפרה היא קדשי מזבח, ומביאה ראיה מכך שהיא נפסלת ברביעה, בעוד שקודשי בדק הבית אינם נפסלים ברביעה. אך הגמ' דוחה ראיה זו מפני ש"חטאת קרייה רחמנא", ועל כן יש לה כמה דינים של קדשי מזבח, כגון פסול רביעה. הכוונה היא שהתורה (במדבר י"ט) קראה לה חטאת, ומכאן דורש הספרי (במדבר ק"ד ד"ה חטאת) הלכות בפרה שמקורן בעולם הקודשים והקורבנות בכלל, ודינים הקשורים לקורבן חטאת בפרט. למשל, פרה שנשחטה שלא לשם פרה אדומה פסולה, בדומה לחטאת ופסח שנשחטו שלא לשמן, לעומת שאר הקרבנות שכשרים אם נשחטו שלא לשמן (זבחים ב.).⁴ בשלב הזה הגמ' סבורה כי פרה שייכת לקדשי בדק הבית מצד אחד, ומאידך יש לה את הפן של 'חטאת',

4 קורבנות אחרים שנזבחו שלא לשמן כשרים ולא עלו לבעלים לשם חובה (זבחים ב.). צריך עיון מה הדין המקביל בפרה של כשר ולא עלה. האם הלימוד אומר שבגלל שהיא כחטאת היא פסולה שלא לשמה, או שמא גם אילו היינו מקישים לשלמים הפרה היתה פסולה, כיוון שאין מעמד ביניים המקביל ל'כשר ולא עלה'? השאלה אינה רק תיאורטית, שהרי בהל' פסולי המוקדשין (ט:ד) הרמב"ם פסק שחטאת שנשחטה לשם חולין כשרה ולא עלתה לבעלים לשם חובה. אם כן, מה הדין בשחיטת פרה לשם חולין? האם לא יצא ידי מצוות הקרבת פרה אדומה אבל האפר יטהר, או שמא האפר גם לא יטהר? הרמב"ם (הל' פרה אדומה א:ט) אומר "נשחטה לשם חולין תפדה ואינה מכפרת". יש לשאול אם בדיעבד לא פדוה ונשרפה – האם האפר מטהר על אף שאין קיום מצווה של הקרבת פרה? האם זהו המעמד המקביל ל'כשר ולא עלה' אצל חטאת, דהיינו שהאפר יטהר אבל אין קיום מצוה?

בהקשר זה ניתן לציין את דברי הספרי (פיסקא ק"ד) שהכהן צריך להתכוון ולראות את פתחו של היכל בשעת עשיית הפרה, כך "שאם לא הוקם המשכן או קיפלה הרוח את היריעה, לא היתה פרה נעשית חטאת". הביטוי "לא היתה פרה נעשית חטאת" מוזר ועמום מעט, ואולי הכוונה היא שאם לא ראה את פתח היכל הפרה כשרה לטהרה ואפרה יטהר אך אין קיום מצווה בעשייתה.

שבגיננו הפרה מיוחסת לקדשי מזבח.⁵ ואמנם, זוהי ההבנה המקובלת בסוגיות אחרות וברוב הראשונים.⁶

על רקע זה, יש לשאול מהו אופיה של פרה אדומה? עד כמה היא שייכת לקבוצת **קדושת בדק הבית**, ועד כמה היא מתאפיינת ב'**חטאת היא**'?

עד כה דיברנו על שני הכיוונים הכלליים, וראינו ששניהם קיימים בפרה. למעשה, עלינו לבדוק כיצד שני המושגים מסתדרים זה עם זה. ניתן להציע שלוש אפשרויות:

1. **רש"י** (מובא בתוס' עבודה זרה כג: ד"ה אלא מעתה) מתקשה בסתירה הפנימית שבפרה אדומה, ועל כן מפרש שקיימת מחלוקת הסוגיות בנידון. כלומר, המושגים 'קדשי בדק הבית' ו'חטאת היא' סותרים אחד את השני.

2. **הרמב"ן** (במדבר יט:ב) מכנה את הפרה "**ריח ניחוח בחוץ**". ניתן להבין שמדובר בקרבן מובהק, אך איננו קשור למקדש. אם כן, ממילא הדינים הקשורים למקדש לא יופיעו, ונצטרך להגדיר אלו דינים תלויים במקום המקדש ואלו תלויים בשם קורבן וקדושתו.⁷

3. **חלוקה פנימית**: ניתן לפצל בין חלקי הקרבן, ולקבוע כי פרה היא קרבן למחצה. כלומר, יש לפצל על פי שלשה מגדירים של קרבן וקדשי מזבח:

א. **קדושת קרבן**.

ב. **זהות קרבן**.

5 יש לציין שבפשטות הפסוקים, הביטוי 'חטאת' אינו מורה על קרבן החטאת, אלא פירושו 'חטוי' בדומה ל'**חטא**' (במדבר יט:ט) ו'**חטאת**' (שם פסוק כ) – מדובר בניקוי וטיהור, ולא בקרבן 'חטאת'. אנו נרצה להציע כי דרשה זו הינה אסמכתא ושחז"ל לא דרשו כך מפני קריאה יסודית בפסוקים, אלא מפני מודעות להתנגשות הפנימית שבאופי הפרה, בה נדון בהמשך השיעור. גם בנביאים וכתובים מצאנו את הביטוי 'חטוי' – עיין למשל יחזקאל (מג:כ, מה:יח), דבה"י (ב' כט:כד) ותהילים (נא:ט).

6 ראה זבחים (יד, סח:), מנחות (ו: ויומא (מב). ראה גם תוס' (ע"ז כג: ד"ה אלא מעתה) שמביאים סוגיות נוספות. למרות ההתבטאות של הגמ', חשוב לציין כי לא מדובר בחלוקה של "קדשי בדק הבית" לעומת "קדשי מזבח", אלא מדובר ב"קדושת דמים" לעומת "קדושת הגוף". ההבדל הראשון מתייחס ליעד החפץ – אם הוא מיועד לתקן או לבנות את המקדש (בדק הבית), או אם הוא צרכי מזבח. ההבדל השני, עליו מדובר כאן, מתייחס לאופי הקדושה – אם גוף החפץ מקודש ועומד לשימוש בבית המקדש (קדושת הגוף), לעומת אם רק השווי מקודש (קדושת דמים). התוס' (ב"ק עז: ד"ה אומר) מדגישים שכאן מדובר על שאלת קדושת דמים לעומת קדושת הגוף.

7 לפי זה, ניתן היה לקשר בין פרה אדומה לבין במות, אך השוואה זו איננה חלקה ואכמ"ל.

ג. מעשה הקרבה.

על פי דרך זו, ייתכן שלפרה יש זהות קרבן, דהיינו חלות שם קרבן בחפצא, אך אין בה קדושת קרבן. לחלופין, אפשר לומר שיש בה קדושת קרבן אבל היא חסרה מעשה הקרבה; וכן להיפך וכו'. הכיוון הכללי המוצע הוא שפרה היא קרבן חלקי, כאשר יש לה את אחד ממגדירי הקרבן על תקן של 'חטאת היא', ואילו בקשר למגדיר אחר הינה קדשי בדק הבית גרידא.⁸

כמובן יש לבחון את האפשרויות הללו דרך עיון בשלשת המגדירים של קרבנות שהזכרנו לעיל, ולראות כיצד פרה אדומה מסתדרת עם כל אחד מהם. בחינה זו תציג בפנינו את יסודות תהליך עשיית פרה אדומה, ותגלה שאף בתוך כל אחד מהתחומים קיימת סתירה פנימית.⁹

קדושת קרבן

האם יש קדושת קרבן בפרה אדומה? תשובה חיובית או שלילית תלמד על מעמד הפרה כקרבן. נרצה לטעון שאין תשובה חד-משמעית; אדרבה, קיימת סתירה פנימית. נתייחס לכמה נקודות שמשמשות כאבן בוחן לקדושת הקרבן שבפרה.

1] מעילה: הספרי (במדבר קכ"ד ד"ה חטאת) והגמ' (מנחות נא:) לומדים מכך שפרה נקראת 'חטאת' שיש בה מעילה כמו חטאת. כלומר, הנהנה מפרה אדומה עבר על איסור וחייב להביא קרבן מעילה. כזכור, כל דרשה בכיוון של "חטאת קרייה רחמנא" מדגישה את מעמד הקרבן

8 הגר"ז (הל' מעשה הקרבנות ד:יא ד"ה והנה בפ"ד) מצטט את אביו הגר"ח, ומסביר: "דבפרה בעיקר הקדשה היא רק קדושת בדק הבית, וכל הדין קרבן שבה הוא חל רק בשחיטה לשם פרה". לדעתו הפרה היא קדשי בדק הבית בזהותה ובקדושתה, אלא שעל ידי פעולת ההקדשה (שחיטה) הפרה הופכת להיות חטאת. אולם, לכאורה חלק מההשלכות ההלכתיות לזהות וקדושת הקורבן כמו מעילה, מחוסר זמן וכדו' חלים בשלב מוקדם יותר, בעוד שחלק מהדינים הקשורים למעשה הקרבה – למשל דין כהן (שלפי הגמרא בזבחים (ד:) הוא דומה לצורך בכהונה בראיית נגעים, ולא כמו כהונה בקודשים, עיין בהמשך) חלים לאחר מכן. אם כן, אין בדברי הגר"ז בשם הגר"ח פתרון לסבך של פרה אדומה, כיוון שהפתרון המוצע אינו עונה על כל הדינים המגוונים, ולכאורה סותרים, של הלכות פרה אדומה.

9 נקטתי עמדה ברורה בהשלכות ההלכתיות הבאות כדי לשייך אותן לאחד מהמרכיבים של קרבן – קדושת הקרבן, זהותו ומעשה הקרבה. אני ער לעובדה שלא הוכחתי את השייך, שהרי לשם כך הייתי צריך לחבר חיבור מיוחד לכל אחד מהם – לדוגמה, כדי להגדיר את תמורה ומעילה כדינים השייכים לקדושת הקרבן. לצורך מאמר כעין זה, בירור מקיף ויסודי בעניינים אלו בלתי אפשרי. ובכן, לקחתי דרך המלך; העמדה שנראית לי הכי פשוטה ומובנת, אם כי בלתי מבוססת כל צרכה.

של הפרה שהיא חלק ממשפחת קדשי מזבח, כמו החטאת עצמה. אולם, עצם קביעת הספרי תמוהה ביותר. למה צריכים לדרוש מהמלה 'חטאת' שהנהנה מפרה עבר על איסור מעילה; הלא גם קדשי בדק הבית אסורים במעילה, ואין צורך להוכיח שפרה היא כמו קדשי מזבח כדי שהנהנה ממנה יתחייב?¹⁰ לשאלה זו נציין שתי תשובות:

א. תוספות (מנחות נא: ד"ה חטאת) מתרצים שאכן גם בלי הלימוד של 'חטאת', מעילה בפרה היתה אסורה מכיוון שהיא קדשי בדק הבית. אך הלימוד משדרג את הפרה למעמד של קדשי מזבח לעניין מעילה, ועל כן יש 'מועל אחר מועל', כך שניתן למעול בה פעמיים ואינה יוצאת לחולין. 'מועל אחר מועל' קיים רק בקדשי מזבח ולא בקדשי בדק הבית, מאחר וקדשי בדק הבית יוצאים לחולין על ידי מעילה (עי' מעילה יט:, רמב"ם הל' מעילה ו:ד-ה). אולם, תירוץ זה נראה דחוק שהרי מדברי הספרי (במדבר קכ"ד) והגמ' במנחות (נא:גב.) משתמע שלא היתה מעילה בכלל אילולא הדרשה של 'חטאת היא'. בנוסף, סביר שבפרה לא יהיה 'מועל אחר מועל' והיא אכן תצא לחולין על ידי מעילה, שהרי הדין של חילול בעקבות המעילה קשור בקשר הדוק לדין פדיון, כפי שנאמר במשנה (מעילה יט:): "כל דבר שאין לו פדיון – יש בו מועל אחר מועל". והרי לגבי פדיון הדין מפורש שאם "מצא אחרת נאה הימנה – תִּפְדֶּה" (תוספתא פרה ב:ד, שבועות יא:, מנחות קא:). אם כן, למרות הדרשה של 'חטאת היא', מסתבר שפרה תצא לחולין על ידי מעילה, ולא יהיה בה מועל אחר מועל.

ב. הגר"מ הלוי סולובייצ'ק¹¹ מתרץ בכיוון אחר. ראשית, הוא קובע שדין מעילה בקדשי מזבח שונה מדין מעילה בקדשי בדק הבית באופן עקרוני. מעילה בקדשי בדק הבית פירושה פגיעה בבעלותו של המקדש על החפץ כקניין ממוני.¹² לעומת זאת, מעילה בקדשי מזבח פירושה חילול קדושת הגוף שבו.¹³ כיוון שכך, כאשר אין בעלות למקדש

10 עיין ברמב"ם (הל' מעילה א:א, ב:ה).

11 עיין במאמרו בקובץ חידושי תורה "בענין מעילה בפרה אדומה" עמ' כה-כח, ובחידושי הגר"מ הלוי (הל' מעילה ב:ה).

12 עיין בתוס' (כתובות ל: ד"ה זר) שכתבו שכל חיוב מעילה תלוי בגזל הקדש.

13 הדברים בנויים על דברי אביו הגר"ח, ויעויין בחידושי רבנו חיים הלוי (הל' מעילה ב:ה). קיים קושי מסויים בהבנה זו, שהרי נאמר במשנה כי מעילה בקדשי בדק הבית ומעילה בקדשי מזבח מצטרפות זו עם זו (מעילה טו:). כמובן, לשיטת הגר"ח והגר"מ קשה להבין מדוע הן יצטרפו מאחר והן שונות במהותן. נמתן את הקושייה אם נאמר שבשני הסוגים של קדושה ישנם שני מוקדים, הן של גזל והן

על החפץ, הרי שאין טעם לחייב בקדשי בדק הבית. לאור זאת, הגר"מ טוען שפרה אדומה איננה שייכת למקדש, אלא לציבור כולו, והינה קרבן ציבור.¹⁴ אם כן, אין כל סיבה לחייב שהרי הפרה היא קדשי בדק הבית אך איננה שייכת למקדש. לכן, **צריכים את הלימוד של 'חטאת היא' לחייב עליה מדין קדשי מזבח, ולחדש בה דין קדושת הגוף.**

של חילול קדושה, אלא שבכל אחד מהם פן אחד מודגש יותר. אך אם כן לא נוכל להיעזר בחידוש הזה בכדי לתרץ את הקושייה על המעילה בפרה.

ראוי לציין כי הגר"ח (שם) עצמו פותר את הבעיה של הלימוד למעילה בפרה אדומה בצורה שונה. הוא הבין כי 'חטאת היא' מהווה מיעוט לגבי מעילה, ולא ריבוי. זאת משום שלאחר שהפרה נעשית אפר אין מעילה (עי' ברמב"ם שם). בקודשים קיים דין של 'נעשית מצוותו', שברגע שייעוד החפץ מתגשם ומסתיים הקדושה פוקעת ואין עוד מעילה. הגר"ח מחלק בהקשר זה בין קדשי בדק הבית וקדשי מזבח, כאשר הדין של נעשית מצוותו קיים רק בקדשי מזבח משום שיש להם קדושת הגוף שמבוססת על ייעוד מסויים. לדעתו לקדשי בדק הבית יש קדושה ממונית, והרי גם לאחר שהתגשם הייעוד בעלותו של ההקדש שרירה ותקפה, ובעקבותיה יש גם איסור מעילה. אשר על כן, אם הפרה היתה קדשי בדק הבית הרי שמעילה היתה קיימת גם לאחר שנעשית אפר, וכאן בא הלימוד של "חטאת היא" ומחדש שהפרה הינה קדשי מזבח ועל כן אין מעילה אחרי שנעשית מצוותה.

הפירוש של הגר"ח אפשרי בדבריו של הרמב"ם, אבל במנחות (נא:), וכך גם בספרי (במדבר פיסקא קכ"ד) נאמר: "חטאת היא" – מגיד שמועלים בה; 'היא' – בה מועלין, באפרה אין מועלין". ברור שהלימוד של 'חטאת היא' מחדש מעילה לפני שנעשה אפר. יהיה הדבר תמוה אם הרמב"ם הביא את אותה דרשה אבל משך אותה לכיוון ההפוך מזה של הספרי והגמרא. (יש לציין שבילקוט שמעוני (תורה, רמז תשס"א ד"ה ואסף איש) מופיעה דרשה הפוכה: "חטאת היא" – מלמד שמועלין בבשרה; ומנין אף באפרה? ת"ל 'חטאת היא', וצ"ע).

14 ניתן להביא שתי ראיות לכך שפרה היא קרבן ציבור:

א. המשנה בשקלים (א:ד) קובעת שמביאים כסף מתרומת הלשכה רק בשביל קרבנות ציבור. המשנה הבאה (ב:ד) אומרת שהכסף לפרה אדומה בא מתרומת הלשכה, וניתן להסיק שפרה היא קרבן ציבור. כך הבינו גם הגר"מ הלוי סולוביצ'יק, כפי שהזכרנו לעיל, וקרבן העדה (ירושלמי על אתר). אולם, תוספות (בבא קמא עז: ד"ה אומר) אומרים שפרה אינה אלא צרכי ציבור, ולכן מביאים כסף לקנות אותה מתרומת הלשכה (עי' שקלים ד:ו). אם לא נקבל את קביעת תוספות נוכל להבין שהפרה היא קרבן ציבור. אולם, יש לציין שבתוספתא בפרה (ב:ד) נאמר: "אם מתרומת הלשכה היתה באה, דמיה נופלין לתרומת הלשכה". משתמע בעליל שיש מצבים בהם הפרה לא מובאת מתרומת הלשכה, למרות שהדבר לא מוזכר במשנה.

ב. המדרש במדבר רבה (ט:ח) שואל לגבי פרה אדומה: "זאת חקת התורה – ומפני מה כל הקרבנות זכרים, וזו נקבה?" לכאורה, שאלה זו איננה מובנת כלל ועיקר. הרי יש מספר קרבנות שבאים מנקיבות, כגון חטאת ושלמים. אמנם, אין קרבנות ציבור שבאים מנקיבות, כפי שנאמר במשנה בתמורה (ד:). אם כן, שאלת המדרש היא למה פרה אדומה היא קרבן הציבור היחיד שבא מנקיבה. הרי עולה ברור שלפי המדרש פרה אדומה הינה קרבן ציבור.

כך או כך, משמע מהלימוד של 'חטאת היא' שביחס למעילה פרה אדומה הינה **מקדשי מזבח**.

[2] **פדיון**: באופן כללי, אפשר לפדות קדושת דמים (לשלם שוויו להקדש עבורו), ובכך להתיר תשמישו, ואילו קדושת הגוף איננה נפדית (עי' מעילה יט: ורמב"ם הל' מעילה ו:ג-ה). בתוספתא (פרה ב:ד) ובגמ' (שבועות יא:, מנחות קא:) מופיע שאפשר לפדות פרה, ומשתמע מכך שהיא **מקדשי בדק הבית ואין בה קדושת הגוף**.

[3] **תמורה**: נאמר בתורה (ויקרא כז:י) שאם אדם הקדיש בהמה להיות קרבן, ואחר-כך ניסה לקבוע בהמה אחרת כתחליף לבהמה המוקדשת, הוא עובר על איסור 'תמורה', ושתי הבהמות קדושות. המשנה בתמורה (לא.) קובעת שהתמורה אפשרית (אם כי אסורה, כמובן) בקדשי מזבח דווקא. הגמ' בתמורה (ב.) אומרת שאין תמורה בפרה בגלל שהיא נחשבת **קדשי בדק הבית**, שאין בהם תמורה, למרות שדרשו 'חטאת קרייה רחמנא'. בתוספות (תמורה יא.-יא: ד"ה חטאת קרייה) נאמר שהקביעה 'חטאת היא' מתייחסת רק אל גוף הפרה, אבל תמורה היא נפקא מינה שאינה בגוף הפרה ועל כן אין עושים תמורה. כמובן, גישתם מניחה כי תמורה אינה תלויה בגוף הקרבן, על אף שנקודה זו איננה פשוטה כלל ועיקר. בכל אופן הרושם המתקבל מדברי הגמרא הוא שאין **קדושת קרבן בפרה אדומה**, ועל כן אין תמורה, למרות שבעקבות דברי התוס' התמונה פחות בהירה. כפי הנראה, בעניין קדושת קרבן ישנה סתירה פנימית. מחד יש מעילה כקדושת הגוף ולכאורה ניתן להבין שפרה אדומה הינה קדשי מזבח וקרבן מובהק. לעומת זאת, העובדה שיש לה פדיון ושאינו תמורה לכאורה מורה על כך שהיא קדשי בדק הבית.

זהות קרבן

יש לבחון האם יש לפרה אדומה זהות של קרבן. ניתן לעיין בכמה מאפיינים שבאופן כללי מבטאים את זהות הקרבן, ולבדוק כיצד הם מופיעים ביחס לפרה אדומה:

[1] **איסור גיזה ועבודה**: כאשר אדם מקדיש בהמה, ישנו איסור מדאורייתא לגזוז את שיערה ולעבוד בה. הגמ' בבכורות (כה.) קובעת כי איסור זה קיים רק בקדשי מזבח, ואילו בקדשי בדק הבית ישנו איסור אך תוקפו מדרבנן בלבד. לאור זאת, נאמר בגמ' שם שבפרה אדומה לא קיימים איסורי גיזה ועבודה מדאורייתא, ומסבירה הגמ': 'שאינו פרה דקדשי בדק הבית היא'. לכאורה, **הפרה מוגדרת כקדשי בדק הבית בחפצא**, כלומר בזהותה, ועל כן אין בה איסורי גיזה ועבודה. בתוספתא בפרה (ז:ב) נאמר שלפי ר' יוסי בן המשולם ניתן לחתוך את חלקו השחור של שיער שיעקרו אדום: "מספר את העליון ואינו חושש משום

גוזז". ר' יוסי בן המשולם אינו מבאר מדוע אין איסור משום גוזז, וניתן להציע כמה הצעות:

1. אין כלל איסור גיזה בפרה, כפי שנאמר בגמ' בבכורות.
 2. חל איסור גיזה בפרה אדומה, אבל חיתוך אינו מוגדר כגוזז – אם בגלל שמדובר על גזיזת שערות מעטות, אם בגלל שכוונתו להכשיר את הפרה על ידי החיתוך ואינו מתכוון להשתמש בקצוות השערות השחורות.
- פשוט דברי התוספתא היא כאפשרות השניה, וכך יוצא מדברי הרמב"ם (פרה א:ז) שכתב: "ואינו חושש משום גיזה בקדשים שאין כוונתו לגוזז". אם כך, נראה שלפי התוספתא והרמב"ם עקרונית יש איסור גיזה בפרה אדומה. לכן, בניגוד לגמ' בבכורות, משתמע מהתוספתא שיש לה זהות של קרבן.
- [2] פסול טריפה: הגמ' בחולין (יא.) לומדת שפרה אדומה שנמצאת טריפה פסולה מכיוון ש'חטאת היא' למרות שבקדשי בדק הבית אין פסול כזה. ממקור זה נראה כי פרה שייכת לקדשי מזבח, ועל כן נפסלת בטריפה.
- [3] פסולי מום: כתב הרמב"ם בהל' פרה אדומה:

כל המומין הפוסלין בקדשים פוסלין בפרה, שנאמר אשר אין בה מום. היתה יוצא דופן, או מחיר, או אתנן, או טרפה, או שנרבעה – פסולה; שכל הפוסלין את הקדשים למזבח, פוסלין את הפרה. ואף ע"פ שהיא כקדשי בדק הבית, הואיל וקראה הכתוב 'חטאת'...יתירה פרה על הקדשים שעבודה פוסלת בה.

(הל' פרה אדומה א:ז)

מדברי הרמב"ם נראה כי יש פסולי מום למיניהם בפרה אדומה בדומה לשאר קדשים "הואיל וקראה הכתוב חטאת". על פניו יש להסיק לכאורה שלעניין פסולים הפרה נחשבת כקדשי מזבח. ואכן, הרמב"ם (שם, על פי המשנה פרה ב:ג) משתמש בביטוי הגורף "שכל הפוסלין את הקדשים למזבח, פוסלין את הפרה". ברם, ניתן להבין שפסולים אלו אינם נובעים ממעמד הפרה כקדשי מזבח, אלא הם פסולים מיוחדים שנאמרו ונתחדשו בפרה אדומה. גישה זו עולה מתחילת דברי הרמב"ם, שהרי הוא תולה את דבריו בפסוק (במדבר יט:ב) "אשר אין בה מום" שנאמר רק לגבי פרה אדומה. יתר על כן, עבודה פוסלת בפרה לעומת שאר הקרבנות, ולכאורה אין מכאן ראיה ברורה שפרה היא קדשי מזבח.

יש מקום להצביע על נפקא מינה בין פסול מום עצמאי לבין פסול מום שנובע ממעמד הפרה כקדשי מזבח. לפי הגמ' בתמורה (ט:), מעבר לאיסור להקריב בהמה בעלת מום יש

איסור נפרד להקדיש בהמה כזו. המנחת חינוך (רפה:ג) מסתפק לגבי פרה אדומה. האם אדם שהקדיש פרה בעלת מום עובר על איסור בל תקדיש? לכאורה שאלה זו תלויה באופי פסול המום בפרה. אם נבין שפסול מום בפרה הינו אותו פסול שמהווה בעיה בקדשי מזבח בכלל, אזי יש לאסור גם הקדשת פרה בעלת מום. לעומת זאת, אם נבין שפסול פרה בעלת מום נלמד ממקור אחר, ייתכן שאיסור בל תקדיש, שנאמר בפסולי מום בקדשי מזבח, לא נאמר לגבי פרה כלל ועיקר. יש לציין שהראב"ד (השגות להל' פרה אדומה א:א) אומר במפורש שחל איסור על הקדשת בעלת מום לפרה אדומה, ואם כן נראה שלדעתו פסול מום בפרה נובע ממעמדה כקדשי מזבח.¹⁵

4 [מחוסר זמן: הרמב"ם (הל' פרה אדומה א:א) קובע כי אין לוקחים את הפרה לפני שהיא בת שלש שנים, דהיינו לפני זמן ההכשר. נימוקו לכך הוא שנאמר (במדבר י"ט:ב) "ויקחו אליך פרה", והרי לפני שלש שנים אין היא 'פרה' כי אם 'עגלה'. השיג עליו הראב"ד:

א"א: לא מן השם הוא זה, אלא שאין מקדישין מחוסר זמן למזבח, וזו קרויה 'חטאת'. וכשם שאין מקדישין בעלת מום, כך אין מקדישין אותה מחוסרת זמן.

(השגות הראב"ד הל' פרה אדומה א:א)

הראב"ד טוען שהסיבה שאין לוקחים פרה לפני שהגיעה לשלש שנים אינה משום שהיא נקראת 'עגלה', אלא מפני שהיא נחשבת מחוסרת זמן. פשוט שלא שייך לדבר על דין מחוסר זמן בקדשי בדק הבית, אלא רק בקדשי מזבח. הראב"ד מנמק את דבריו בכך שהפרה נקראת 'חטאת', ועל כן יש ליישם את דין מחוסר זמן גם ביחס לפרה אדומה. ניתן לתלות את מחלוקתם בשתי התכונות של הפרה. הראב"ד ברמה העקרונית רואה את

15 נפקא מינה נוספת עולה סביב הדין של 'מבחר נדריך'. המשנה (פרה ב:ב) קובעת כי פרה שקרניה וטלפיה שחורים, חותכים אותם ובכך מכשירים את הפרה. המשנה עוסקת בשאלה של צבע הפרה, אבל מתעוררת כאן שאלה למה היא איננה בעלת מום. הגמ' בבכורות (מד.) אומרת ביחס לפרה שאם ניטלה הזכרות עם הקרניים והטלפיים אזי היא פסולה על תקן של בעלת מום, כדין כל קדשי מזבח, וכך הבינו הר"ש והרא"ש (פרה ב:ב). אולם, ה'משנה אחרונה' (פרה ב:ב ד"ה יגוד) מבין את הגמ' בצורה שונה, לפיה קיים הבדל בין קרניים וטלפיים. אם ניטלו הטלפיים זהו מום גמור והבהמה נפדית כדין בעלת מום, ואילו אם ניטלו הקרניים אין זה מום גמור, ולכן אין הבהמה נפדית. ה'משנה אחרונה' מסביר שזה לא "מום גמור" מכיוון שמדובר בדין מיוחד לגבי קדשי מזבח, שכן זה נחשב "אינו מן המובחר", ולדעת הרמב"ם (הל' איסורי מזבח ב:ח) הבהמה נפסלת על סמך הפסוק "מבחר נדריך". כעת, טוען ה'משנה אחרונה', הדין של אינו מן המובחר קיים רק ביחס לקדשי מזבח מובהקים, ולא ביחס לפרה. אשר על כן, אפילו אם ניטלו הזכרות עם הקרניים הבהמה עדיין כשרה.

הפרה כחטאת מבחינת זהותה, ועל כן אין אפשרות להקדיש אותה כשהיא מחוסרת זמן. לעומתו, הרמב"ם סבור שהפרה היא מקדשי בדק הבית, ולכן פסול מחוסר זמן לא שייך לגביה. אי לכך ובהתאם לזאת הוא מביא נימוק אחר. ניסינו לעיין במספר נקודות כדי לשפוך אור על זהות הפרה כקרבן, ולהסיק תשובה חד-משמעית. אמנם, גם כאן נתקלנו בסתירה פנימית.

מעשה הקרבה

המגדיר השלישי של הקרבנות הינו מעשה ההקרבה. בכדי לדון במעשה ההקרבה יש לברר את תהליך עשיית הפרה. האם מדובר במעשה הקרבה הדומה למעשה ההקרבה בשאר הקרבנות, או שמא מתגלה לפנינו מעשה הקרבה חדש ומנותק מהעבודה המקובלת במקדש? נראה שגם כאן ישנן ראיות לכך שישנו מעשה הקרבה, וכן ראיות להיפך. [1] **מיקום העבודה:** התורה (במדבר י"ט:א) אומרת כי יש להוציא את הפרה "מחוץ למחנה", ולבצע שם את מעשה עשיית הפרה. עובדה זו עומדת בניגוד בולט לעובדה ששאר הקרבנות נעשים אך ורק במקדש, וישנו אף איסור חמור לשחוט מחוץ למקדש. לכאורה, ניתן להבין שאין בכלל מעשה הקרבה בפרה, שהרי ההקרבה לא מתקיימת במקדש. אולם, למרות שהפרה נעשית בחוץ נראה שישנו דין שקושר אותה למקדש. הספרי דורש:

וְהָיָה אֵל נֶכַח פְּנֵי אֵהָל מוֹעֵד: שִׁיחָא מִתְכוּוֹן וְרוּחָא פְתַחוּ שֶׁל הֵיכַל בְּשַׁעַת הַזֹּאת הַדָּם ... שֶׁאֵם לֹא הוֹקֵם הַמִּשְׁכָּן, אִם קִיפְלָה הַרוּחַ אֶת הִירֵיעָה, לֹא הִיְתָה פְרָה נְעֻשִׂית חֲטָאת.

(ספרי במדבר פִּסְקָא קַ"ד)

זיקה זו בין המקדש ובין הפרה מצביעה שוב על השניות שקיימת בפרה אדומה בכלל. מצד אחד, ניתן לומר שאין בכלל מעשה הקרבה, שהרי למעשה הפרה נעשית מחוץ למקדש. מאידך, הכהן חייב להתכוון ולראות את פתחו של היכל בשעת הזאת הדם, ואכן ניתן להבין שהלכה זו מצביעה שבמידה מסויימת הפרה אמורה להיות בבית המקדש וכאילו היא נמצאת שם. במידה ונקבל פרשנות זו, ייתכן שאכן קיים מעשה הקרבה גם בפרה. מעבר לזה, נחלקו האמוראים לגבי שריפת הפרה בגמ' בזבחים (ק"ג). לפי ר' יוחנן פרה שנשרפה שלא כנגד הפתח פסולה, ואילו לפי ר' אושעיא היא כשרה. בעקבותיהם, נחלקו הראשונים בדבר. הר"ש (פרה ד:ב) סבור שגם שריפת הפרה חייבת להיות מכוונת כלפי פתחו של היכל, אם כי הוא מודע לכך שישנה דעה חולקת, ואילו רש"י (מנחות ז: ד"ה בשלמא) סבור שאין צורך בכך. ייתכן שהר"ש מבין שיש מעשה הקרבה בפרה, ועל כן הוא מחייב שריפה

מכוונת כלפי מקום המקדש. לעומתו, רש"י סבור כי שריפת הפרה היא חלק מתהליך חדש שאינו קשור למעשה הקרבה או למקדש. אמנם ייתכן ויש מקום לחלק בין שריפת הפרה שעיקרו ליצירת אפר לבין שאר התהליך, ונדון בזה בהמשך.

[2] **שלא לשמה ושינוי מעשה:** כפי שהזכרנו לעיל, הספרי דורש מספר הלכות מכך ש"חטאת קרייה רחמנא". בין השאר, נאמר שם:

'חטאת היא' – מגיד שאם שינה באחד מכל מעשיה פסולה: 'חטאת היא' – מגיד שאם נשחטה שלא לשמה פסולה.
(ספרי במדבר פיסקא קכ"ד ד"ה חטאת)

הספרי קובע כי שינוי מעשה ושחיטה שלא לשמה פוסלים בפרה, בדומה לחטאת.¹⁶ כאמור, כל הדרשות בסגנון 'חטאת היא' מובילות אותנו למסקנה שבאופן כללי הפרה נידונית כקרבת מובהק, ומכך שנפסלת במקרים של שלא לשמה ושינוי מעשה משתמע **שאכן מתבצע בה מעשה הקרבה.**

[3] **טבול יום, אונן ומחוסר כיפורים:** הגמ' ביומא (מ:ג) אומרת שטבול יום כשר למעשי הפרה, למרות שבשאר הקרבנות טבול יום פסול (זבחים טו:יז).¹⁷ בנוסף, הגמ' בזבחים (יז:) אומרת שאונן (אָבָל טרם קבורת המת) ומחוסר כיפורים (אדם שנטהר מטומאתו אך עדיין לא הביא את קורבנות טהרתו) כשרים לשרוף את הפרה, אך פסולים לשריפת שאר הקרבנות. רש"י על אתר (ד"ה כשרה) מסביר שהפסול הוא דווקא בקדשי מזבח, ואילו פרה הינה קדשי בדק הבית, ועל כן היא כשרה גם באונן ובמחוסר כיפורים. תוספות על אתר (ד"ה שרפה) חולקים וטוענים שבכל מקרה הפרה נקראת 'חטאת' ולכן קיימים בה כל פסולי

16 הביטוי 'שינוי מעשה' אינו ברור כל צרכו. בכל אופן, יש לציין שמדברי הספרי היה ניתן להבין שרק אם נשחטה שלא לשמה היא פסולה, אך מפורש במשנה (פרה ד:א) וברמב"ם (הל' פרה אדומה ד:ג) שמחשבה שלא לשמה פוסלת בשחיטה, קבלה והזאה – אם כי במשנה מובאת דעת ר"א שמכשיר בכולן. בילקוט שמעוני (תורה, רמז תשס"א ד"ה ואסף איש) נאמר: "'חטאת היא' – שיהו כל מעשיה לשם חטאת; יכול אם לא היו מעשיה לשם חטאת לא תהא כשרה? ת"ל 'היא'". כלומר, יש דרישה לכתחילה של לשמה בכל העבודות, אבל מחשבה שלא לשמה אינה פוסלת, כנראה אף בשחיטה. בנוסף, הביטוי בילקוט שמעוני של "לשם חטאת" מעורר את השאלה האם מחשבה לשמה פירושה לשם פרה אדומה או לשם חטאת באופן כללי, וצ"ע.

17 המשנה (פרה ג:ז) מספרת שהצידוקים לא היו מודים לכך והיו מצריכים מעורבי שמש דוקא. כיוון שכך, חכמים היו מטמאים את הכהן ומטבילים אותו כדי להוציא מלבם של הצידוקים. אולם, אז נוצר חשש שיבואו לזלזל בטהרת הפרה ולכן גזרו "מעלות יתירות" ו"הרחקות גדולות" (רמב"ם הל' פרה אדומה ב:א).

הקרבת הרגילים. התוס' מסבירים את הגמ' באופן אחר, שהכשרם של אונן ומחוסר כיפורים נלמד מקל וחומר מיוחד מטבול יום. אך לפי התוס', לולא הק"ו, אונן ומחוסר כיפורים היו אמורים לפסול את הפרה. לכאורה, מחלוקת זו לגבי אונן ומחוסר כיפורים תלויה בשתי ההבנות בפרה אדומה. לפי התוס' הפרה הינה קדשי מזבח ושריפתה מהווה מעשה הקרבה רגיל, ומשום כך אונן ומחוסר כיפורים היו אמורים להיות, אילולא הק"ו, פסולים בה. לעומת זאת, נראה שרש"י סבור ששריפתה איננה מעשה הקרבה, ולכן אונן ומחוסר כיפורים לא יפסלו אותה גם ללא ק"ו מיוחד.

[4] כהונה: הספרי (במדבר קכ"ג) מביא מחלוקת תנאים אם הפרה נעשית על ידי כהן גדול דווקא, או גם על ידי כהן הדיוט. מעבר לכך דורש הספרי:

יולקח אלעזר הכהן – עוד למה נאמר, והלא כבר נאמר ונתתם אותה אל אלעזר הכהן, ומה ת"ל? הכהן בכיהונו.

(ספרי במדבר פיסקא קכ"ג)

הספרי לומד מכפילות המונח "הכהן" שקיים בפרה אדומה דין של "בכיהונו", דהיינו שהכהן יהיה מלובש בבגדי כהונה, וכן נאמר (שם ד"ה זאת חקת) שהכהן משרת בבגדי לבן. זאת למרות שלא מצינו שימוש בבגדי כהונה מחוץ למקדש בשום מקום אחר. לכאורה, עצם העובדה שישנה דרישה של כהונה בפרה אדומה מצביעה על כך שמדובר במעשה הקרבה. ברם, בגמ' בזבחים (ד:) נאמר שהצורך בכהונה בפרה דומה לצורך בכהונה ב'מראות נגעים', ומשתמע שאין ליישר קו בין כהונה בפרה אדומה לבין כהונה בקדשים בכלל. כלומר, אין הכרח לומר שכל דיני הכהונה בקרבנות יופיעו גם בפרה אדומה. ואמנם, הרב יעקב אילן¹⁸ מביא ראיה מכך שכהן גדול שעושה פרה משרת בארבעה בגדים, למרות שבשאר הקרבנות כהן גדול משרת בשמנה בגדים (הל' פרה אדומה א"ב). אם כן, ייתכן שדין הכהונה בפרה שונה מאשר בשאר הקרבנות, ואין להסיק שישנו מעשה הקרבה.¹⁹

18 עי' במילואים בסוף ה'שיטה מקובצת' לזבחים ומנחות, "בדין כהונה בפרת חטאת", עמ' 251.

19 מפורש ברמב"ם שאפילו כהן גדול עובד בבגדי כהן הדיוט, אבל המשנה למלך (שם) העלה אפשרות שהוא יעבוד בבגדי לבן של כהן גדול ביום הכיפורים מדין גזירת הכתוב של 'חוקה חוקה'.

ד. שריפת הפרה

עסקנו בשאלה האם עשיית הפרה באופן כללי מהווה מעשה הקרבה, וכעת נמקד את השאלה לשלב השריפה בלבד. יש מקום לשאול האם שריפת הפרה דומה להקטרה בשאר קורבנות או שמא היא נועדה רק כדי ליצור את האפר. הרמב"ם (פיה"מ פרה ד:ג, הל' פרה אדומה ד:ג) כותב שאין בפרה "ריח ניחוח". אין ספק שישנם מרכיבים במעשה השריפה שקשורים לעשיית האפר – למשל, השלכת ה"עץ ארז, ואזוב ושני תולעת" (במדבר יט:ו), שהרי לא מצאנו דין כזה בקורבנות אחרים.²⁰ לאור זאת, צריך עיון האם ישנו בשריפת הפרה דין של הקטרה, וניתן לציין שתי השלכות לשאלה זו:

- א. **שריפה כנגד פתח ההיכל:** נחלקו האמוראים בזבחים (ק"ג). אם פרה שנשרפה שלא כנגד פתחו של ההיכל פסולה. בעקבותיהם, נחלקו הראשונים בשאלה זו, הר"ש (פרה ד:ב) והרמב"ם (הל' פרה אדומה ד:ה) הבינו שפרה שנשרפה שלא כנגד ההיכל פסולה, ואילו מדברי רש"י (מנחות ז: ד"ה בשלמא) משתמע שלכתחילה הפרה "נשרפת לאחר שיורד מן ההר", שלא כנגד פתחו של ההיכל. אם השריפה חייבת להתבצע כלפי פתח המקדש, נראה שהשריפה הינה תהליך של הקרבה, למרות שבפועל היא נעשית בחוץ.
- ב. **שריפה בלילה:** המשנה בפרה (ד:ד) קובעת כי כל מעשי הפרה כשרים דוקא ביום. אולם, הספרי (במדבר פ"סקא ק"ד) אומר: "חטאת היא – מגיד שנשרפת בלילה כביום". הר"ש מצטט את הספרי בפירושו על מסכת פרה (שם), אך הגר"א באליהו רבה (שם) חולק עליו ופוסל שריפה בלילה. הוא מתבסס על הגמ' ביומא (מ"ב) והתוספתא (פרה ד:א) מהן משתמע ששריפתה דווקא ביום. כך משמע גם כן ברמב"ם (הל' פרה אדמה ד:ז) – לגבי הספרי, הגר"א מתרץ שהוא טעות סופר. אמנם הגר"א על הספרי אינו מגיה, אך בילקוט שמעוני (תורה, רמז תשס"א) מופיעה דרשה הפוכה: "חטאת היא – מגיד שאין נשרפת בלילה!" אין ספק שאליבא דהספרי, ששריפתה בלילה שנאמר 'חטאת היא', עולה שישנו צד קורבני, וכמו שהקטרת אימורים ופדרים כשרה כל הלילה כך גם שריפת פרה, למרות שכל מעשיה ביום. אך בהסבר הדעה הפוסלת שריפה בלילה ניתן להעלות מספר אפשרויות:

20 אמנם בפסח מצרים זורקים את הדם באגודת אזוב (שמות יב:כב), אך לא מצאנו אזוב בהקטרה.

1. **שריפה כהקטרה:** הקטרת אימורים נחשבת כהמשך תהליך ההקרבה שהתחילה ביום, אך איננה מעכבת את הכפרה ואולי אף אינה תורמת לה מאומה. למרות שהיא נעשית בלילה, ההקטרה נגרת אחרי ההקרבה העיקרית שמתבצעת ביום. אם כן יתכן שנבין ששריפת הפרה שונה מהקטרה רגילה, שהרי ניתן לראותה כמוקד המרכזי של עשיית הפרה, וכך רש"י ביומא (מב. ד"ה דהשתא) מתאר: "שהרי כל עצמה אינה עשויה אלא לאפרה". משום כך לא ניתן לשייך את השריפה לפעילות היום, שהרי השריפה חשובה בפני עצמה ואינה נגרת אחר תחילת ההקרבה, וממילא השריפה פסולה בלילה. כך גם משמע בילקוט שמעוני שלמד את הפסול של שריפה בלילה מדרשת "חטאת היא"; דווקא משום שהשריפה קשורה באופן הדוק לתהליך ההקרבה היא פסולה בלילה. לפי הסבר זה נראה ששתי השיטות לגבי שריפה בלילה דנות את השריפה כתהליך קורבני-הקטרת, אבל ייתכן שאף עם זאת ישנם מאפיינים קצת שונים מהקטרת אברים ופדרים.
2. **שני דינים:** אמנם ישנו מעשה בשריפה שמשותף להקטרת אימורים ובהקשר הזה שריפת הפרה כשרה בלילה בדומה להקטרת אימורים, אך ייתכן שישנה מטרה נוספת בשריפת הפרה – תהליך ליצירת אפר, ותהליך זה כשר רק ביום.
3. **אין הקטרה:** לא מופיעות לגבי השריפה הלכות של הקטרה ואם כן הדין של שריפה פסולה בלילה נובע מדין עשיית אפר.
- הצגנו מחלוקת ודעות שונות אם שריפת פרה כשירה רק ביום או גם בלילה. לפי הדעה שהיא פסולה בלילה העלנו שתי אפשרויות לגבי מקור הפסול – מצד הלכות קורבן או מצד עשיית אפר. כעת, יש לבחון האם ייתכן לפצל בין שלבים ודינים שונים של השריפה. יתכן שיהיו דינים במעשה השריפה שחיובם נובע דווקא מצד מסוים שבפרה אדומה, וממילא תהיינה נפק"מ בין שני ההסברים:
1. **שריפת פירשה, קרניים, טלפיים ועצמות:** צריך לשרוף את כל הפרה כולה, ואם חיסר שום חלק ממנה, אפילו מפירשה, הרי היא פסולה (רמב"ם הל' פרה אדומה ד:ב). אולם, קיים הבדל בין החלקים, כאשר אם העור או הבשר פקע מעל גבי האש חייב להחזירו, אבל אינו חייב להחזיר קרניה, טלפיה או פירשה שפקעו (שם). בכל אופן, יש להסתפק האם שריפת קרניה, טלפיה ופירשה יכולה להיות בלילה או לא. ספק זה תלוי בשאלה אם הפסול של לילה נובע מדין ההקטרה או מדין עשיית האפר. ההסבר הפשוט הוא

ששריפת עצמים אלו נובעת רק מדין עשיית האפר ואינה חלק מהקטרת אימורים, ואם כן ייתכן והיא כשרה בלילה במידה והפסול בנוי על דין הקטרה.

2. **עיכוב שריפת כל הפרה:** אם לא נשרפה כל הפרה הרי היא פסולה (רמב"ם הל' פרה אדומה ד:יב). סביר שהדין הזה הוא דין בעשיית האפר, שהרי בקורבנות הקטרת האימורים והפדרים כלל איננה מעכבת (עי' פסחים נט:). אם כן, צ"ע מה הדין אם חלק מהבשר נשאר בסוף היום והמשיך להישרף בלילה. אם הפסול של שריפה בלילה מבוסס על פן הקורבני של הפרה, ייתכן ששריפה בלילה תועיל לגבי הדין של עשיית האפר. כך שהפרה תהיה כשרה גם אם לא נשרף כל הבשר ביום, שהרי הקטרת אימורים אינה מעכבת בכל מקרה וייתכן שיש קיום בעשיית האפר גם בלילה, וממילא אין עיכוב.

3. **להרבות בעצים:** כל זמן שהפרה לא נעשתה אפר, אפשר להרבות בעצים על שריפת הפרה כדי להרבות את האפר (רמב"ם הל' פרה אדומה ד:ז). במידה ונשרפה כל הפרה ביום אבל חלק מהעצים המשיכו לבעור בלילה, ובסוף היום עדיין לא הוגדרו כ'אפר' ורק בלילה הפכו לאפר, יש לעיין האם אפר זה כשר לקידוש מי חטאת. לכאורה, אם הפסול של לילה נובע מדין בעשיית האפר אין מקום להכשיר אפר שנעשה בלילה, אך אם השריפה בלילה פסולה כדין בהקטרה ייתכן ואפר כזה יהיה כשר למי חטאת, שהרי הקטרה כשרה בלילה.

4. **שיעור שריפה:** סביר להניח ששיעור השריפה שונה בפרה מאשר בשאר קורבנות – בקורבנות לכאורה השיעור הוא 'עד שיוצת האור ברובו' (עי' מנחות כו:, זבחים קד:, יומא סז:), ואילו ביחס לפרה השיעור הוא 'עד שיעשה אפר' (עי' פרה ד:ד, מנחות נב:, רמב"ם הל' פרה אדומה ג:ג). אם כך, יש לשאול מה הדין אם הגיעו ל'יוצת אור' ביום אך לא הספיק להשרף עד כדי אפר עד הלילה? לכאורה, אם הפסול של לילה נובע מדין בהקטרה הרי שכבר הסתיימה ההקטרה משיוצת אור ברובו, וייתכן שאין פסול של עשיית אפר בלילה ועל כן האפר יהיה כשר.

ה. כפרה בפרה אדומה

הגמרא בתחילת יומא (ב) עוסקת בהשוואת פרה עם עבודות ביום הכיפורים, ומציגה קביעה ברורה – "ופרה לאו בת כפרה". אמנם הגמרא במועד קטן (כח.) אומרת במפורש שפרה אדומה מכפרת. התוס' (שם ד"ה מה פרה אדומה מכפרת) כנראה התקשו להבין על מה היא מכפרת, וכתבו שמכפרת על מעשה העגל, על פי המדרש (במדבר רבה יט:ח). הגבורת ארי (יומא

ב. ד"ה לעשות אלו) הסביר שרק הפרה שעשה משה כיפרה על העגל, וגם אז לא כיפרה במובן הרגיל של קורבנות, שהרי עיקר הפרה לטהר טמאים, אלא מכפרת 'מקופיא' (עיי' למשל זבחים ז.ז.; יומא נ.). יש להסביר שלעומת קורבנות שעיקר יעודם וציווים לכפר, בפרה המצב הפוך – הכפרה באה בעקבות קיום מצוות עשיית פרה ואינה המטרה של המצווה.²¹ כמו כן, בספרי (במדבר סוף פיסקא קכ"ג) לגבי הדין ששבע הזאות של דם הפרה מעכבות, נאמר: "...תאמר בחיצוניות שאינן מכפרות". ניתן להבין שאין לפרה ייעוד מוגדר של כפרה למרות שבעקבות קיום מצוות פרה אדומה הושגה כפרה מסוימת. אולם, הרמב"ם מתייחס לפרה שנשחטה לשם חולין, וקובע:

נשחטה לשם חולין תפדה ואינה מכפרת...

(הל' פרה אדומה א: ט)

הניסוח הזה ייחודי בהלכות פרה אדומה, שהרי בכל מקום אחר נאמר 'פסולה'.²²

-
- 21 יש לציין שהוזכר בהמשך הסוגיה במועד קטן שבגדי כהונה מכפרים – לכאורה אין להם יעד מוגדר ומסוים של כפרה כמו קורבנות, וכך יש להבין את כפרת הפרה.
- 22 עצם פסיקתו של הרמב"ם מחודשת, וניתן לפרש אותה בארבע דרכים:
- א. הגר"ח (מובא בגר"ז הל' מעשה הקרבנות ד:יא ד"ה והנה בפ"ד מפרה) הבין שהשחיטה מהווה את נקודת המעבר בין המעמד של קדשי בדק הבית לבין קרבן, כך שהשחיטה מחילה על הפרה 'שם חטאת'. אם כן, טוען הגר"ח, זאת בתנאי שהוא שחט לשם חטאת, אבל אם שחט לשם חולין אזי לא חל עליה 'שם חטאת' וממילא "תפדה ואינה מכפרת" והפרה פסולה כיוון שהיא עדיין נחשבת קדשי בדק הבית.
 - ב. הגר"ז (שם) ממתן את דברי הגר"ח, ומסביר שהפרה נפסלת על תקן העדר לשמה. זאת משום שבדרך כלל יש דין של סתמא לשמה (עיי' זבחים ב:), אך כיוון שלפני השחיטה אין לה קדושת קרבן באופן מלא, אין דין של סתמא לשמה בפרה, וממילא היא נפסלת על ידי שחיטה לשם חולין משום שאין לשמה.
 - ג. הגמ' בזבחים (ג.) אומרת שחטאת לשם חולין כשרה כיון שחולין אינם מין קודשים, והרי "דלאו מינה לא מחריב בה". כלומר, מחשבה על דבר שאינו מינו אינו מסוגל לפגוע בזהות הקרבן. אם כך, ניתן להבין שחולין הם מספיק 'מינה' של פרה, כיוון שלפרה אין קדושת קרבן מלאה, ועל כן מחשבה לשם חולין פוסלת בפרה. שלשה פירושים אלו אינם מסבירים את הלשון הייחודית ברמב"ם של "אינה מכפרת", וניתן להציע פירוש אחר:
 - ד. כשר ולא עלה – אולי זהו מצב מקביל לחטאת שנשחטה לשם חולין, שלדעת הרמב"ם היא כשרה ולא עלתה לבעלים לשם חובה (הל' פסולי המוקדשין טו:ד). ניתן להבין שפרה שנשחטה לשם חולין כשרה תהליך עשיית הפרה ואפרה יטהר, אבל אין קיום מצווה של עשיית פרה.

בכל מקרה, יוצא מהרמב"ם שדווקא פרה זו אינה מכפרת, בעוד שפרה אדומה כשירה מכפרת. לאור זאת, ברור שיש פן של כפרה בפרה אדומה, והשאלה היחידה היא האם אותו פן כפרה מעכב את הכשר האפר או שמא הוא מהווה מצווה עצמאית. אין ספק שאם נבין שישנו אלמנט של כפרה כמו שאר קורבנות, יש עוד סיבה להבין שפרה אדומה היא כעין קורבן. לעומת זאת, אם נדחה ונאמר ש"פרה לאו בת כפרה", יש יותר מקום (אך אולי אין הכרח) לנתק פרה אדומה מדיני קורבנות.

1. הזאות בימי שלישי ושביעי

השלב המרכזי בתהליך ההיטהרות בפרה אדומה הוא ההזאות ממי החטאת. התורה (במדבר יט:ב) אומרת כי יש להזות על הטמא ממי החטאת ביום השלישי וביום השביעי לטומאתו. מה פשר הצורך בהמתנה בין ימי שלישי ושביעי? ניתן להבין את זה בשני כיוונים:

א. **התיישנות הטומאה** – ניתן להבין שיש דרישה לימי שלישי ושביעי כדי להעניק מספיק זמן ל'התיישנות הטומאה'; **עד יום השלישי הטומאה חזקה מדי, וההזאה השנייה לא תועיל בהצמדה להזאה הראשונה**. כיוון שכך, אין צורך להזות בימי שלישי ושביעי דווקא, אלא יש לחכות **לפחות** שלשה ימים לפני ההזאה הראשונה, ומאז לחכות שוב **לפחות** ארבעה ימים לפני ההזאה השנייה.

ב. **הספירה מהווה תנאי במעשה ההזאה** – ישנו **דין בתהליך ההיטהרות** שמחייב להזות דווקא בימי שלישי ושביעי למנינו; אחרת ההזאות אינן מועילות כלל ועיקר. כלומר, דרוש 'מעשה ספירה' של ז' ימים, והזאה מועילה רק בימי שלישי ושביעי לתהליך זה.²³

לגבי עצם השאלה, נראה כי ישנם מקורות סותרים. בספרי (במדבר קכ"ה ד"ה ביום השלישי) ישנה ה"א שכלל לא צריכים הזאה ביום השביעי, ולמרות שהו"א זו נדחית משתמע שמדובר

עיין לעיל בהערה 4 שהעלינו את השאלה הזו, האם ייתכן שהאפר יוגדר כאפר פרה אדומה ויטהר למרות שאין קיום מצווה?

23 מודל דומה מופיע ביחס לספירת ימי זיבה, שכן מתוס' בכתובות (עב. ד"ה וספרה) משמע שעקרונות תיתכן ברכה בספירת זבה. וכמן כן, השל"ה (ק"א, א) כתב שתמנה בפה, אך מפורסם שה'נודע ביהודה' (י"ד מהדורא תנינא קכ"ג-קכ"ד) דחה בשתי ידים. ברור שאם נבין כדברי התוס' והשל"ה, יוצא שיש דין של מעשה הספירה. כמובן, ייתכן שגם לפי הנודע ביהודה, אפילו אם לא נדרוש שום מעשה ספירה, המתנת ז' ימים תהיה דין בהיטהרות ולא בהתיישנות הטומאה וריחוק ממנה.

בהתיישנות הטומאה גרידא. לעומת זאת, מהגמ' בקידושין (סב.) משתמע שיש צורך דווקא בשלישי ושביעי, ולכאורה נדרש מעשה ספירה כתנאי בהזאה. על כל פנים, נראה שהרמב"ם והראב"ד נקטו עמדות ברורות בשאלה זו:

1. **הזאה אחרי יום ז': הרמב"ם** (הל' פרה אדומה יא:ב) קובע שאם הזה על הטמא ביום השלישי, ולאחר מכן עברו ימים רבים בלי ההזאה השנייה, הוא עדיין יכול להזות פעם אחת בלבד ולהיטהר. הראב"ד (שם) חולק וטוען כי הוא צריך לבצע את ההזאה הראשונה שוב, שהרי מאחר שלא היזה בפעם השנייה ביום השביעי, גם ההזאה הראשונה אינה מועילה. לכאורה, הרמב"ם סבור שמדובר בהתיישנות הטומאה גרידא, ולכן לפיו אין צורך להזות ביום שלישי ושביעי דווקא, אלא צריכים לפחות ארבעה ימים ביניהם. הראב"ד, לעומתו, דורש הזאה שנייה דווקא ארבעה ימים לאחר ההזאה הראשונה משום שלדעתו ההמתנות של ג' וז' מהוות מעשה ספירה, ומעשה הספירה הוא תנאי בהזאה.

2. **שבירה באמצע: במשנה בכלים (יד:ז) ובתוספתא (כלים בבא מציעא ד:ד)** מופיעה דעת ר' אליעזר שאפשר להפחית את ימי ההזאה של כלי טמא על ידי שבירת הכלי. כלומר, אם כלי מתכת נטמא בטומאת מת, וכעת צריך הזאות שלישי ושביעי, אפשר להזות עליו פעם אחת, לשבור אותו ולאחר מכן לתקן אותו ולהזות עליו מיד פעם שנייה. בהמשך מובאת דעת ר' יהושע ש"אין הזאה פחות משלישי ושביעי". ניתן לתלות את מחלוקת זו בשאלתנו. אם נאמר שהמטרה של ההמתנה לפני ובין ההזאות היא שהטומאה תתיישן, ייתכן שבדרך כלל צריכים הזאות שלישי ושביעי, אבל במקרים מסוימים אין צורך בכך. ניתן להבין שהשבירה פוגעת בעוצמת הטומאה, שכן היא מרחיקה את הכלי מן הטומאה, ומאפשרת להזאה השנייה להועיל תיכף ומיד. לעומת זאת, ר' יהושע סבור שהמתנת ג' וז' הינה תנאי במעשה ההזאה, וממילא תמיד צריכים לספור שלשה ימים ולאחר מכן ארבעה ימים אף אם התיישנה הטומאה.

כך עולה מן המשנה והתוספתא. אך נחלקו הרמב"ם והראב"ד בפירוש הדברים, ונראה שהם נוקטים כאן בשיטותיהם במחלוקת הקודמת. הרמב"ם (הל' כלים יב:ג) פוסק

כמו ר' יהושע, אך הוא איננו מוכן לקבל שלפיו נדרש מעשה ספירה, ועל כן הוא ממקד את המחלוקת בנקודה אחרת.²⁴

הראב"ד (שם יב:ג) משיג עליו ומפרש שר' יהושע דורש מעשה ספירה כתנאי בהזאה. כיוון שכך, לדעת ר' יהושע השבירה באמצע לא מעלה ולא מורידה, "שאין שבירתן עולה להם במקום מים". ולכן, אם ביום שלישי הוא הזה עליו ואז שבר את הכלי ביום חמישי, הוא פשוט מחכה עוד יומיים עד יום שביעי ומזה פעם שנייה. לעומתו, לדעת הרמב"ם לא יתכן שיש מעשה ספירה, וממילא קשה להבין מדוע אין השבירה מועילה להתיישנות הטומאה. אם כן, ר' יהושע חייב לנקוט בשיטה קיצונית יותר. כך שהשבירה באמצע מגרעת וכעת יש צורך להזות פעמיים מחדש, אבל גם חיוב זה אינו אלא מדרבנן על תקן של טומאה ישנה.

אולם, מדברי הרמב"ם במקום אחר נראה כי אף לדעתו מתקיים מעשה ספירה. הגמ' בנזיר (נד:) אומרת שנזיר שקיבל טומאה מכלים שנגעו במת אינו מזה מכיוון שאינם "בני הזאה". הרמב"ם פוסק:

נגע באהל המת או בכלים הנוגעים במת אינו מזה בשלישי ובשביעי, ויראה לי שדין זה מיוחד בנזיר, אבל כל אדם שנטמא בכלי טומאת שבעה יזה בשלישי ובשביעי כמו שיתבאר בהלכות טומאת מת, וכן יראה לי שזה אינו מזה בשלישי ובשביעי אם נגע בכלים כדי שיעלו לו ימי טומאתו בכלי ממנן ימי נזירותו.

(הל' נזירות ז:ח)

לפי הרמב"ם, נזיר שנטמא מכלים שנגעו במת (שהם אבי אבות הטומאה כמו המת עצמו מדין 'חרב כחלל') אינו מזה למרות שהוא טמא לשבעה ימים. הוא מפרש כי דוקא נזיר אינו מזה על היטמאות של חרב כחלל, אבל שאר בני אדם זקוקים להזאת ג' וז' אף על

24 לדעתו המחלוקת תלויה בהבנות שונות בדין דרבנן שכלי מתכת 'חזרו לטומאתן הישנה'. המשנה בכלים (א:א) אומרת שכלי מתכת טמא יכול להיטהר על ידי שבירה, אבל אם "חזר ועשה מהן כלי – חזרו לטומאתן הישנה". הגמ' בשבת (טו-טז:) מבארת שטומאה זו היא גזירה דרבנן בלבד (עי' רמב"ם הל' כלים יב:ב). הרמב"ם כנראה מפרש את מחלוקת התנאים כך: לפי ר' אליעזר, הטומאה שחוזרת היא בעצם הטומאה המקורית. אשר על כן, ניתן לצרף את ההזאה הראשונה של הטומאה המקורית להזאה השנייה של הטומאה שחזרה. לעומתו, ר' יהושע סבור כי הטומאה שחוזרת היא טומאה חדשה במהותה, וממילא דרושות הזאות חדשות עם ספירה מחודשת מיום הראשון. אבל לדברי הכל הספירה נועדה להתיישנות הטומאה, ואין שום מעשה ספירה.

היטמאות של חרב כחלל. הנימוק שלו הוא שאם היה מזה אזי לא היו אותם ימים עולים למניין ימי נזירותו. ניתן לפרש את דברי הרמב"ם בשתי דרכים:

1. הנזיר אינו מזה תוך ימי נזירותו, אבל הוא עדיין טמא וחייב להזות לאחר תום נזירותו כדי להיטהר. כך הבינו הגר"ז (נזיר נד: ד"ה וברמב"ם מהל' נזירות) והחזון איש (אהלות כה: ד"ה שם ה"ח).

2. הנזיר אינו חייב להזות לעולם, וטומאתו פוקעת מאליה לאחר ז' ימים וטבילה. כך לכאורה הבין הכסף משנה (על אתר), שהקשה: "הוא דבר תימה שיהא הנזיר קל משאר בני אדם". ההסבר לשיטה זו הוא, שברמה העקרונית טומאת מת נמשכת אך ורק לז' ימים, אלא שהתורה חידשה כי חלה חובת הזאה, וממילא אדם לא יוכל להיטהר בלעדיה. **ההזאה אינה מהווה חלק מתהליך הטהרה וסילוק הטומאה, ובעצם הטומאה פוקעת מאליה לאחר ז' ימים, ובכל זאת חובת ההזאה מעכבת את טהרתו כתנאי צדדי.** כיוון שכך, ברגע שנפטר מחובת ההזאה חוזרים לדין הבסיסי של ז' ימים וטבילה, ואין צורך בהזאה כלל ועיקר.²⁵

25 ישנה אפשרות שלישית, שלפיה הנזיר אינו מזה והוא טמא ליום אחד בלבד, כך שהוא נטהר בטבילה והערב שמש. אפשרות זו בנויה על ההבנה שהעובדה שאדם טמא מת אינו יכול להיטהר לפני ז' ימים אינה דין בטומאה, אלא דין בהזאה. כלומר, מצד עצם הטומאה הוא יכול להיטהר אף ביום א' בלילה – דא עקא, הזאת מי חטאת היא תהליך של ז' ימים, ולכן למעשה אינו יכול להיטהר לפני כן. אמנם, ההבנה המהפכנית הזאת נדחית לאור כמה מקורות, מהם יוצא שאכן קיים דין עצמאי של טומאת ז' מעבר לחובת הזאת מי חטאת:

א. בספר במדבר (יט:א-ב) כתוב: "הִנְגַעַת בְּמַת לְכָל נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמְא שְׁבַעַת יָמִים: הוּא יִתְחַטֵּא בּוֹ בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהַר וְאִם לֹא יִתְחַטֵּא בְּיוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבְיוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהַר: בַּפְּסוּק הַרְאִשׁוֹן נֹאמַר שֶׁהֲנוּגַע בְּמַת טָמֵא לְשִׁבְעַת יָמִים, וְרַק בַּפְּסוּק הַבֵּא מְזַכֵּרֶת הַזֹּאת מִי חֲטָאת. מִשְׁתַּמֵּעַ בְּעֵלִיל שִׁישְׁנָם שְׁנֵי דִינִים שׁוֹנִים וְשָׂקִיִּים דִּין עֲצֵמַי שֶׁל טוֹמֵאת ז' יָמִים.

ב. הרמב"ן (במדבר יט:טז, בבא בתרא כ. ד"ה מכל מקום הא) ובעל המאור (חולין כד: באלפס, עא: ד"ה כי קאמר) סבורים שאדם שנטמא מחרב כחלל אינו חייב להזות למרות שהוא טמא ז' ימים. לפי דבריהם, ברור שהדין של טומאת ז' ימים אינו תלוי בהזאת מי חטאת.

ג. טמא מת אינו יכול לטבול במקוה לפני היום השביעי, ואף ביום ז' הוא חייב לחכות עד לאחר ההזאה (רמב"ם הל' פרה אדומה יא:א). מדוע אינו יכול לטבול לפני היום השביעי? היה ניתן לתרץ שאינו יכול לטבול לפני ההזאה, אבל תירוץ זה נופל לאור דברי הרמב"ם הלן (שם יא:ב): "מי שהוזה עליו בשלישי ולא הוזה עליו בשביעי ושהה כמה ימים, טובל בכל עת שירצה אחר השביעי, בין ביום בין בלילה, ומזין עליו ביום, בין קודם טבילה בין אחר טבילה". כלומר, ביום השביעי אינו יכול לטבול לפני ההזאה, אבל אם עבר יום ז' ללא הזאה הוא יכול לטבול ביום

שתי ההבנות מחדושות ביותר, אבל המכנה המשותף ביניהן הוא שישנו מעשה ספירה בהזאת מי חטאת. הספירות של נזירות והזאה סותרות זו את זו, ולכן מעשה הספירה של נזירות מפקיע את מעשה הספירה של ההזאה. שני מעשי הספירה אינם יכולים לדור בכפיפה אחת, ולכן נזיר אינו מזה. אם כן, נראה כי אף לדעת הרמב"ם יש מעשה ספירה בהזאת מי חטאת, אלא שאין צורך להזות דוקא ביום השביעי.

התיישנות הטומאה בתוך ז' ימים

בפשטות, טהרה מושגת אך ורק בתום ההזאה השנייה, ולפני כן הטומאה עומדת במלוא תוקפה המקורי – אין שום נפקא מינה בין היום השני לבין היום הרביעי ביחס למעמד הטמא. אולם, לפי הבנה זו נוצר מצב בעייתי. המת שנמצא באוהל מטמא את האדם ואת כל הכלים שבתוכו, כולל הבגדים. האדם נעשה אב הטומאה, אבל לדעת כמה ראשונים כל הכלים (חוץ מכלי חרס) נעשים אבי אבות הטומאה מדין 'חרב כחלל' (למשל, רמב"ם הל' טומאת מת ה:ג).²⁶ אם כן, לכאורה אין אפשרות להיטהר תוך ז' ימים. זאת משום שהכלים יטמאו אותו כל אותם ימים, ורק בסופם יוכל להזות על הכלים. לאחר ההזאה האחרונה ביום השביעי האדם יטמא את כליו שוב, שהרי הוא עדיין טמא, ואז שניהם יהיו אבות הטומאה. ראשון לטומאה טמא רק לערב (אהלות א:א), ואינו צריך הזאה, ולכן האדם יוכל להיטהר בסוף השבוע השני כיוון שהוא ייטמא רק מכליו. אמנם, הכלים ייטמאו ברמת אב הטומאה מדין 'חרב כחלל', והם לא ייטהרו אלא עד השבוע השלישי.

לאור זאת, לאדם שנטמא ממת בביתו ישנן שתי אפשרויות:

א. להזות פעמים רבות – ייתכן ואין מנוס מלהזות פעמים רבות, כיוון שסדרה אחת של הזאות לא תועיל.

אחר גם לפני ההזאה. אם כן, ברור שאין דין שלא ניתן לטבול קודם ההזאה, והדרא קושיא לדוכתה – מדוע אינו יכול לטבול לפני היום השביעי? על כרחינו, צריכים להגיד שקיים דין עצמאי של טומאת ז' ימים, ולכן הטבילה לפני כן נחשבת קודם זמנה ללא קשר לחובת ההזאה. כלומר, הטומאה נמשכת לשבעה ימים מדיני טומאה, ולא מדיני הזאה. (נראה כי קיים הבדל מסויים בין טבילה בלילה לפני היום השביעי לבין טבילה ביום ז' לפני ההזאה, אך הדבר צ"ע.)

ד. לא מצאנו אב הטומאה בטומאת מת שאינו טמא לז' ימים. ייתכן ועובדה זו מעידה על כך שדין ז' ימים הוא חלק מעצם הטומאה, ואינו עניין צדדי, אבל ראיה זו צ"ע.

26 עיין בשיעור בעניין "חרב כחלל" לדיון נרחב בנושא זה.

ב. להיזהר לא לטמא את כליו או להיטמא מהם – ייתכן שעל האדם שנטמא ממת בתוך ביתו לפשוט את בגדיו ולהוציא את כל הכלים מתוך ביתו למשך שבעה ימים. דא עקא, משמעות הפסוקים סותרת את שתיהן:

וְלָקַח אֶזוּב וְטָבַל בַּמַּיִם אִישׁ טָהוֹר וְהֵזָה עַל-הָאָהֶל וְעַל-כָּל-הַכֵּלִים וְעַל-הַנְּפֹשׁוֹת אֲשֶׁר הִיוּ-שָׁם וְעַל-הַנְּגַע בְּעַצָּם או בְּחֶלֶל או בְּמַת או בְּקֶבֶר: וְהֵזָה הַטָּהַר עַל-הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחָטְאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכִבְּסוּ בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהַר בְּעָרְב׃

(במדבר יט: יח-יט)

מהפסוקים מתקבל הרושם שישנה סדרה אחת של הזאות על האדם ועל כל הכלים, וכלל אין איזכור של פינוי כל הכלים מהבית, כפי שמוזכר למשל ביחס לבית מנוגע (ויקרא יד: 27). מעבר לכך, אדם לא יוכל להטביל את החרב בידיים כדי לטהר אותה, שהרי החרב טמא אותו ושוב תקבל טומאה ממנו, ואז החרב תהיה טמאה לז' ימים נוספים! כמובן, נוכל לצמצם את הקושי אם נקבל את דעות הראשונים שהדין של 'חרב כחלל' מוגבל לכלי מתכת (ר"ת מובא בר"ש אהלות א:ב, תוס' נזיר נג: ד"ה חרב), או שאין טומאת אוהל ב'חרב כחלל' (עי' רמב"ן עה"ת במדבר יט:טז, רמב"ם הל' טומאת מת ה:יג, תוס' נזיר נד: ד"ה ת"ש). אולם, ברוב המוחלט של המקרים הבעיה קיימת לכל הדעות, אף אם מדובר רק בזהירות ממגע בכלי המתכת שברשותו.

כיוון שכך, ראוי לציין שתי שיטות באחרונים שלפיהן נפתרת הבעיה:

1. הרש"ש (חגיגה כג: ד"ה אלא עשאוה) מחדש שטומאת חרב כחלל 'עולה לרגלו' של המטמא. כלומר, אם אדם טמא מת, ביום החמישי לטומאתו, נגע במת – החרב תיטמא ליומיים בלבד ותוכל להיטהר על ידי הזאה ביום שביעי וטבילה לאחר מכן.²⁷ אולם, החסדי דוד על התוספתא (כלים בבא קמא ו:ג) חולק על הרש"ש בנקודה זו.

27 עיין במקדש דוד (טומאת מת מט:א ד"ה ונראה) שהקשה קושייה דומה. השיעור המינימלי למדרס הזב (שהוא אב הטומאה) הוא שלשה טפחים על שלשה טפחים, ולכן אם מחלקים את המדרס לחלקים קטנים ממילא פוקעת טומאתו. אמנם, ר' מאיר (חולין עב:) סובר שחלקי המדרס נטמאים ברמת ראשון לטומאה מדין "מגע מדרס", שהרי הם נגעו בעצמם כשהיו מחוברים. אם כן, שואל המקדש דוד, הלא החרב תגע בעצמה בסוף השבוע ותקבל טומאה שוב?! הוא כותב: "לפ"ז כלי מתכת שנטמא במת יהיו טמאים י"ד ימים ויצטרכו ד' הזאות, וזו לא שמענו!" לדעתו, קושייה זו היא ראייה חזקה לדברי הרש"ש ששניין להלן.

28 המושג של 'עולה לרגלו' של המטמא מופיע כה"א לטומאת בועל נידה (נדח לג.).

2. הנצי"ב (העמק דבר במדבר יט:ט) מיישם את הדין של 'שבע ליה טומאה' (מנחות כד-כד:). ראשון לטומאה עושה שני לטומאה. אמנם, אם החפץ הנטמא כבר היה שני לטומאה לפני שבא במגע עם הראשון, הרי שהמגע נטול משמעות לחלוטין, ואומרים 'שבע ליה טומאה'.²⁹ לפי זה, טוען הנצי"ב, האדם לא יטמא את הכלים והכלים לא יטמאו את האדם, כיוון שכבר 'שבע ליה טומאה'.³⁰

קיים הבדל דרסטי בין הנצי"ב לבין הרש"ש. לפי הרש"ש, ישנה התיישנות הטומאה תוך ז' ימים של ספירה, ולכן החרב עולה לרגלו של המטמא ומתחילה בשלב מאוחר יותר של היטהרות. הנצי"ב יוצא מנקודת מוצא הפוכה, ומניח שהטומאה עומדת בתוקפה המלא עד תום ההזאה האחרונה. לכן, אף היטמאות נוספת תוך ז' ימים חסרת משמעות לחלוטין ואומרים 'שבע ליה טומאה'.³¹

29 עיין בשיעור בעניין "שיעור כביצה בטומאת אוכלין", שם עסקנו בדין זה.

30 מפורש בגמ' (נזיר מב:). שאם טמא מת נגע במת עצמו באמצע הספירה של ז' ימים הוא חייב להתחיל לספור מחדש, אבל הנצי"ב מחלק – ביחס למגע במת עצמו לא אומרים 'שבע ליה טומאה' משום שבשעת הנגיעה במת מדובר ב'טומאה חמורה' כיוון שיש 'טומאה בחיבורין' (עי' שם), והרי לא אומרים 'שבע לה טומאה' כשטומאה חמורה חלה על טומאה קלה (עי' מנחות כד:). לעומת זאת, המגע בכלים אינו נחשב 'טומאה חמורה'.

31 אולי יש מקום להבין את דברי הרש"ש בצורה אחרת, שלמרות שהטומאה נשארת בתוקפה לאורך כל ימי הספירה, החרב טפלה למטמא עצמו (האדם). כיוון שכך, היא נטהרת בטהרתו של האדם כיוון שטומאתה תלויה בטומאתו – אך הנראה בעיני כתבתי.